

**Nemzetközi
Kapcsolatok
Multidiszciplináris
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szabó Tamás

**Magyar–román államközi viszony és az RMDSZ kapcsolatrendszere a
rendszer váltástól a könnyített honosítási eljárás bevezetéséig**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Békés Csaba János, DSc
egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem

Budapest, 2019

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szabó Tamás

**Magyar–román államközi viszony és az RMDSZ kapcsolatrendszere a
rendszerváltástól a könnyített honosítási eljárás bevezetéséig**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Békés Csaba János, DSc
egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem

© Szabó Tamás

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	2
2. A felhasznált módszerek	3
3. Az értekezés eredményei	6
3.1. A NK elméletei, mint értelmezési keret az államközi kapcsolatok vizsgálatában	9
3.2. A magyar–román kapcsolatok működtetői	11
3.3. Az etnikai pártok külpolitikai érdekérvényesítésének korlátai, az államközi kapcsolatokban játszott szereplehetősége	12
3.4. Európai fórumok és a normák világa	13
3.5. A megbékélés hiányzó láncszemei	14
3.6. Alternatívák és kilátások	15
4. Függelék.....	17
5. Könyvészet.....	17
5.1. Elsődleges források	17
5.2. Szakkönyvek, monográfiák, folyóiratcikkek	20
6. A doktori értekezés témájában született publikációk	26

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A kommunizmus bukását követően a kelet-közép-európai államok tényleges szuverenitásuk visszaszerzése után a külpolitikai függetlenség, az önálló külpolitika megteremtését is célul tűzték ki (Kiss J. 2004, pp. 45–78), amellyel nyílt vagy burkolt módon az eltérő nemzeti érdekek és nemzetépítési stratégiák is megfogalmazódtak. E fejlemények jelentős változásokat eredményeztek az államközi kapcsolatokban és a többség–kisebbség viszonyában is, amely a jövőre vonatkozóan egyfelől magába hordozta a kisebbségi jogoknak a többség általi elfogadását és a kisebbségi intézményrendszer konszolidációjának a lehetőségét, másfelől pedig – a balkáni eseményeknek betudhatóan – a konfliktus eszkalálódásának lehetőségével is számolni lehetett. Noha a magyar–román viszony alakulására nézve is többen számoltak a konfliktus lehetőségével, az előrejelzések pontatlannak bizonyultak és az államközi kapcsolatok látványos fejlődésnek indultak, az erdélyi magyarság képviselőjét ellátó RMDSZ pedig 1996-ot követően több alkalommal is kormányzati pozícióba kerülhetett.

Szem előtt tartva a közép-kelet-európai és a tágabb értelemben vett európai államokat ért kihívásokat és az utóbbi negyedszázad globális és regionális szintű változásait, továbbá a nemzetközi kapcsolatok és az etnopolitika iránti érdeklődésemet, a magyar–román államközi viszony és az RMDSZ rendszerváltás utáni kapcsolatrendszerének vizsgálatát választottam doktori értekezésem témájául. Ebben a viszonyrendszerben, melyet az európai fórumok és

más nem-állami szereplők is befolyásoltak¹, azoknak a vitáknak és döntéseknek szenteltem kiemelt figyelmet, amelyek nemzetpolitikai relevanciával bírnak, és meghatározóak mind az államközi kapcsolatok, mind pedig a romániai magyarság szempontjából.

Elsőként a két állam közötti alapszerződés előkészítő tárgyalásai hozták felszínre azokat az eltérő elképzeléseket, áthidalhatatlan szakadéknak tűnő képzeteket, amely egyrészt a szuverenitás és a területi integritás, másfelől a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos eltérő értelmezésekből adódtak. Noha magyar oldalon ebben a vitában is felvetődött a kérdés, hogy kik a magyar nemzet tagjai, ez mégis a státustörvényről szóló vitában csúcsosodott ki, amely a nemzet határainak kulturális értelemben vett kiterjesztéséről szólt. Az ebből adódó reakciók az államközi kapcsolatokban is komoly vitákat eredményeztek az anyaország szerepéről, végső soron pedig előkészítették a könnyített honosítási eljárás bevezetését, amely jogi viszonyt létesített Magyarország és a külhoni magyarság között.

Dolgozatomban e döntések mögött meghúzódó érdekekre, a szereplők érdekérvényesítési lehetőségeire, valamint a lehetséges következményekre világítottam rá.

2. A felhasznált módszerek

A dolgozat fő állítása az, hogy a román–magyar viszony normalizálódása és a többség–kisebbség viszonyának intézményes rendeződése nem Románia és Magyarország közötti történelmi megbékélés következménye, hanem Románia nyugati integrációs elköteleződésének és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség kormányzati pozícióba való kooptálásának az eredménye.

A nemzetközi közvéleménnyel Románia sikeresen elfogadtatta azt, hogy a kisebbségi jogok a legmagasabb európai normák szerint biztosítottak. Az erre irányuló törekvéseket a nemzetközi szervezetek és a nyugati államok képviselői számos esetben visszaigazolták, modell-értékűnek nevezve a román kisebbségpolitikát.² Ennek alapján elmondható, hogy a román külpolitika egy jelentős eredménye éppen Románia kisebbségpolitikájának látványos külügyi reprezentációja: mialatt a nyugati partnerekkel és az európai fórumokkal sikerült elfogadtatni azt, hogy az ország milyen példásan biztosítja a kisebbségi jogok érvényesülését, addig a belpolitika szintjén, a kisebbségi jogokat jelentős megkötésekkel ültette gyakorlatba,

¹ A Brubaker által bevezetett hármas viszonyrendszer (nemzeti kisebbség, nemzetiesítő állam és anyaország) alapvető kiindulópont kutatásom szempontjából, amelyhez, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, az európai fórumok, valamint számos állami és nem állami szereplő is kapcsolódni fog.

² Az európai fórumok közül elsőként az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa (Max van der Stoep) szólt elismerően a román kisebbségpolitikáról, amikor 1993 nyarán – az ET-tagfelvételt megelőzően – találkozott a Nemzeti Kisebbségi Tanács tagjaival. A román kisebbségpolitikáról az integráció időszakában az EU és az ET különböző intézményei is pozitívan vélekedtek. Legutóbb a Velencei Bizottság elnöke, Gianni Buquicchio méltatta a román kisebbségpolitika eredményeit a Keretegyezmény Románia által történő aláírásának húsz éves évfordulója alkalmából szervezett kolozsvári konferencián (Buquicchio 2016, pp. 14–19).

mi több, e jogosítványok többségének legitimitását pedig a többség folyamatosan megkérdőjelezi.

A dolgozat másik állítása az erdélyi magyarság parlamenti képviseletét ellátó szervezet, az RMDSZ által az államközi kapcsolatok szintjén betöltött szereplehetőségére vonatkozik. A nemzetközi kapcsolatok jelenleg is uralkodó államközpontú felfogása, valamint a nemzetközi jog alapján az RMDSZ, mint etnikai párt, nem értelmezhető tényező, abban az értelemben, hogy jogalanyisággal nem rendelkező szereplő. Ennek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az RMDSZ nem jöhet szóba mérvadó tényezőként az államközi kapcsolatokban sem. Ha azonban a két állam viszonyának alakulását és az RMDSZ szereplehetőségét helyezzük az elemzés fókuszába, akkor a fenti állítás árnyalásra szorul. Annak ellenére, hogy a Szövetség tárgyaló félként nem vett részt a magyar–román kapcsolatok alakításában, de konzultatív minőségben számos alkalommal hozzájárult az államközi kapcsolatok alakításához, mi több, kezdeményező és közvetítő szerepet töltött be a napirenden szereplő vitás kérdések megoldásában, és több alkalommal tájékoztatta az európai fórumokat és a nyugat-európai államokat az erdélyi magyarság helyzetéről.

A dolgozat állításaihoz több kutatási kérdést is megfogalmaztam, amelyekre a disszertáció megírása során válaszolok:

(1) Mennyire alkalmasak a rendelkezésre álló elméleti keretek a kétoldalú kapcsolatok, ezen belül pedig a magyar–román viszony 1989 utáni alakulásának értelmezésére? Feltételezésem az, hogy sem a nemzetközi kapcsolatok elmélete (itt az egyes iskolák közötti vetélkedésekről beszélhetünk), sem más rokon társadalomtudományok nem dolgoztak ki precíz elméleteket, amelyek kielégítő magyarázattal szolgálnának az államközi kapcsolatokban bekövetkezett fejlemények vonatkozásában, és előre jeleznék az államközi kapcsolatok alakulását.

(2) Melyek azok a szereplők és intézmények, amelyek az államközi kapcsolatok utóbbi negyedszázadát alakították? Kik és milyen mechanizmusok révén működtetik az államközi kapcsolatokat? Másként fogalmazva, a „működtetők világa” érdekelt elsősorban, a döntéshozatalban részt vevő szereplők pozíciói, döntéshozatali képessége és a döntések meghozatalának mechanizmusa.

(3) A jelenlegi nemzetközi rend perspektívájából, amelynek kizárólagos szereplői a nemzetállamok, egy kisebbségi közösség és ennek politikai képviselete, esetünkben az RMDSZ milyen szereppel és érdekérvényesítési lehetőségekkel rendelkezik a külpolitika, ezen belül pedig a kétoldalú kapcsolatok szintjén? A Szövetség mennyiben tudta alakítani az államközi kapcsolatokat, illetve milyen stratégiákat követett e célkitűzések megvalósítása érdekében.

(4) Hosszabb távon, milyen keretek között beszélhetünk történelmi megegyezésről, megbékélésről, illetve a két nép közeledéséről, amikor az erdélyi magyarság részvételét,

ennek legitim politikai képviselőjét nélkülözik a román–magyar viszony rendezésére irányuló folyamatokban, valamint a két állam közötti fontosabb szerződések és dokumentumok kidolgozása során, amelyek közvetve vagy közvetlenül érintik a magyar kisebbséget?

A dolgozat megírása során több kutatási módszert és eljárást alkalmazok állításaim alátámasztására és a kutatási kérdések megválaszolására. A két állam közötti, diplomáciatörténeti események felvázolásánál, az alapszerződés tárgyalásainak megkezdéséig tartó időszak elemzésénél a történeti feltáró módszert alkalmazom: és az általam feltárt és rendszerezett külügyminisztériumi iratokra és sajtóanyagokra támaszkodva elkészítettem a három esetre vonatkozó tárgyalási kronológiát, amely gazdag tényanyagot közöl a fontosabb vitákról, tárgyalási fordulóról, a folyamat áttekintésében és a döntések elemzésénél is nélkülözhetetlen információforrást jelentett.

A három döntés egyben olyan esettanulmányok elkészítését is lehetővé tette, melyekben jól beazonosítható és értékelhető Magyarország, Románia, az RMDSZ, az európai fórumok, valamint egyéb állami és nem állami szereplők tárgyalási pozíciói és érdekérvényesítési lehetőségei. Elemzésemben meghatározónak tartom az európai fórumok szerepét, mivel általuk közvetített követelményrendszerek és normatív minták befolyásolták a szereplők stratégiáit, aminek betudhatóan változtak az álláspontok, módosultak az érvrendszerek, végeredményben pedig javultak az államközi kapcsolatok. Következésképpen, az államközi kapcsolatok alakulását a kibővített négyes viszonyrendszerben értelmezem: tehát a magyar–román államközi kapcsolatok áttekintése mellett nagy figyelmet fordítok az európai fórumok szerepére és néhány nyugati államra, melyek jelentős mértékben befolyásolták Magyarország és Románia, valamint a romániai interetnikus viszonyokat.

A dolgozat empirikus részét az alapszerződésről, a státus- vagy kedvezménytörvényről, valamint a kettős állampolgárságról szóló vita és a könnyített honosítási eljárásról készített esettanulmányok alkotják. Első lépésben áttekintettem az előzményeket és feltártam a döntéshez vezető folyamatot, ennek belpolitikai, szomszédságpolitikai és európai kontextusát. A tárgyalási pozíciók kialakítása, a szereplők érdekeinek ütköztetése (viták) az esettanulmányok második részét képezte. Az elemzés e két fázisában kiindulópontom az esetről készült tárgyalási kronológia, de felhasználtam az ide vonatkozó szakirodalmat, valamint e folyamatokban aktívan részt vevő politikusokkal készült fél-strukturált interjúkat is.

A tárgyalásokon lezajlott vitáknak egy másik színterét a parlamenti viták nyomon követése, a parlamenti viták tartalomelemzése képezte a MAXQDA számítógépes szoftver segítségével. Elemzési egységnek a parlamenti pártokat tekintettem, esetenként azonban egy-egy képviselő felszólalásából is idéztem. A viták elemzésénél a következő szempontokat és

dimenziókat tartottam szem előtt: (1) a vita fő célkitűzése; (2) a döntés folyamata; (3) az elfogadott dokumentum tartalma; végül pedig (4) a döntés hatásai.

Az esettanulmányokban fontosnak tartottam az elemzési szintek elkülönítését, melyet Kenneth Waltz (2001) és David J. Singer (1961) munkái alapján végeztem el.³ Az elemzés első szintjét a belpolitikai körülmények jelentették, ahol egyrészt a kisebbség és a kormányzat viszonya, másrészt pedig a parlamenti pártok közötti erőviszonyok relevánsak. Az elemzés második szintjén a kétoldalú kapcsolatokat értékeltem: ebben kiemelt szerep jutott a felsőszintű találkozók és a szakértői tárgyalásoknak. A harmadik, nemzetközi szinten pedig megjelentek az európai fórumok, az Egyesült Államok, továbbá néhány nyugat-európai állam, valamint azok a nem állami szereplők (nem-kormányzati szervezetek, alapítványok) is, amelyek képviselői eltérő módszerekkel, de több ízben hatással voltak az államközi kapcsolatok alakítására és a többség–kisebbség viszonyának alakulására.

3. Az értekezés eredményei

Mielőtt a disszertáció eredményeit és következtetéseit áttekinteném, vázolom röviden a kutatás fontosabb lépéseit. A disszertáció első részében (I. fejezet) Magyarország és Románia, az RMDSZ, valamint az európai fórumok és a nyugati államok viszonyára vonatkozó szakirodalom tanulmányozása során az alapvető kérdésfelvetések elemzésére, a kutatások módszertanára és a levont következtetések értelmezésére helyeztem a hangsúlyt. Az áttekintés során arra mutattam rá, hogy a rendszerváltás időszakában a térségben bekövetkező változások a bel- és külpolitikai fejleményeknek betudhatóan az ismertett szerzők egy erőteljes konfliktusdimenziót vizionáltak a magyar–román államközi viszonyban, azonban a „fokozott” konfliktushangulat számos belső és külső tényező hatására a szereplők viselkedésének megváltozását (Linden 2000; Iordachi 2001; Milton–O’Neil 2002; idézi Salat 2009, 2013), és a román kisebbségpolitikai rezsim látványos intézményesülését eredményezte (Salat–Novák 2015).

A magyar–magyar viszony elemzésében a magyar alkotmányban lefektetett elvből, a határon túli magyarok iránt viselt felelősségből indultam ki, amely összefonódott a magyar külpolitika célkitűzéseivel (Jeszenszky 2012, 2015, p. 59), a mindenkori budapesti kormányzatok nemzetpolitikai célkitűzéseivel és támogatáspolitikai dilemmáival

---

³ A nemzetközi kapcsolatok szakirodalmában már az 1950-es években fontos kérdésként jelent meg az elemzési szintek problémája. Elsőként Kenneth N. Waltz kísérlete ismert, aki a háború kitörésére próbált az elemzési szintek elkülönítésével magyarázatot találni. Waltz kutatásai nyomán David J. Singer, a *World Politics* folyóiratban megjelent tanulmányában két elemzési szintet különített el: egyrészt a nemzetközi rendszer (*system*), másrészt a nemzetállam szintjét (*sub-system*) – ez utóbbi magában foglalta az egyén szintjét is.

(Bárdi–Misovicz 2010), valamint a magyar–magyar kapcsolatok intézményesülésének folyamatával (Kántor 2014).

Magyarország, Románia és az európai fórumok (ET, EBESZ, NATO, EU) viszonyában pedig azt hangsúlyoztam, hogy a rendszerváltás után jelenlétükkel nyomon követték a térség államaiban a demokratikus intézményrendszer kiépítését, az integrációs perspektíva „lebegtetésével” pedig olyan normatív értékeket, elvárásokat, valamint szakpolitikai ajánlásokat fogalmaztak meg, amelyek mindkét állam esetében módosították a bel- és külpolitikai célkitűzéseket, végső soron pedig elősegítették a két fél együttműködését (McMahon 2007; Kelley 2004; Kemp 2001; Zellner 1999; Horváth 2002).

Az elméleti keret megalkotása képezi dolgozatom következő (II.) fejezetét, amely három komponensből áll. Elsőként a KKE-i államok rendszerváltását meghatározó folyamatokat vázoló fel (II.1. fejezet) és azt hangsúlyoztam, hogy a rendszerváltást követően KKE-i államok viszonyrendszerének alakulását – ezen belül Magyarország és Románia kapcsolatát is – a renacionalizáció (Dunay 1995; Tóth 2008), a transznacionalizáció (Kiss 2009, 52, 154; Risse 2013) és az európai integráció (európaizáció és kondicionalitás) folyamata alapvető módon meghatározta (Epstein–Sedelmeier 2008; Schimmelfennig 2005).

Az elméleti keret második részében (II.2. fejezet) a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek perspektívájából tekintek a kutatásomra. Ronald Linden (2000) elemzésének kritikai értékelését követően a négy iskola (realizmus, liberális institucionalizmus, szociál-konstruktivizmus és angol iskola) rövid bemutatására fókuszálok és azt vizsgálom, hogy az elméleti irányzatok perspektívájából hogyan értelmezhetők dolgozatomban a szereplők viszonya.

Az elméleti keret harmadik komponensét (II.3. fejezet) három olyan modell bemutatása képezi (kétszintű játszma, spirál modell, hármas viszonyrendszer), amely további magyarázatokkal szolgál a felek stratégiáit illetően, valamint az érdekérvényesítésben és a döntéshozatalt befolyásoló szereplők tevékenységeinek értékelésében. A három modell kritikai értékelésével rámutatok azonban arra, hogy önmagában egyik modell sem nyújt kielégítő magyarázatot az általam vizsgált folyamatok és szereplők érdekérvényesítési stratégiáinak értékelésében. A kétszintű játszma modellje (Putnam 1988) véleményem szerint túl államközpontú, amelyben a szerző kevés figyelmet szentel a tárgyalásokban részt vevő szereplők közötti viszonyokra, míg a „spirál modellben” (Risse–Sikkink 1999) az állami intézmények másodlagos szereppel bírnak (Checkel 2000, p. 1339), és a szerzők nem számolnak a visszarendeződés lehetőségével (Jetschke–Liese 2013, pp. 33–34). A Rogers Brubaker által kidolgozott hárompólusú viszonyrendszer (Brubaker 1996, 2006) pedig nem tekintette a meghatározónak az európai fórumok szerepét. Ebből a felismerésből kiindulva a szakirodalomban már alkalmazott négyes viszonyrendszer bevezetését tartom irányadónak

(Smith 2002), amely alkalmas keretnek bizonyult Magyarország, Románia, az RMDSZ és az európai fórumok viszonyrendszerének vizsgálatában.

Annak ellenére, hogy dolgozatom nem tekinthető történeti munkának, szükségesnek éreztem Magyarország, Románia és az erdélyi magyarság történetét röviden összefoglalni. A IV.1. fejezet a '70-es évek végtől kívánja áttekinteni a felek viszonyát, és azt szemléltetem, hogy melyek voltak azok a meghatározó fejlemények és eseménysorok, melyek a két állam viszonyának mélypontra jutásához vezettek. A IV.2. fejezet a rendszerváltástól a magyar–román alapszerződés tárgyalásainak megkezdéséig – immár megváltozott körülmények között – elemzi a két állam változó viszonyát. Ennek az időszaknak meghatározó jellemzője, hogy a rendszerváltást követő ígéretes fejlemények hamar megváltoznak és elhidegülést, a kapcsolatok jelentős romlását eredményezték, amelynek újabb lendületét a Nyugathoz való „visszatérés” adta.

A disszertáció empirikus részét (V-VII. fejezetek) három esettanulmány, a magyar–román alapszerződés tárgyalásai, a státustörvény, valamint a kettős állampolgárság (könnyített honosítási eljárás bevezetése) vitája képezi. Mindhárom döntés esetében hangsúlyoztam, hogy a két állam napirendjén megjelenő viták nem tekinthetők elkülönült, az adott időszakban csak a két állam vonatkozásában megjelenő kérdéseknek. Az alapszerződés, a státustörvény és könnyített honosítási eljárás esetében is egy európai trendről beszélhetünk, amelyben a két állam nem kezdeményező, hanem sokkal inkább mintakövető magatartást tanúsított, azáltal, hogy az európai gyakorlatnak megfelelő lépéseket tett – eltekintve a bel- és külpolitikai motivációktól – a határon túli kisebbségek érdekében.⁴

A magyar–román alapszerződés tárgyalásainak elemzését elsődleges források, a budapesti Külügyminisztérium titkos ügykezelésű iratai alapján végeztem el. Az V.2. fejezetben kimutattam, hogy a felek közötti vita a kisebbségi jogok biztosítása és a határok sérthetlenségének kérdése körül polarizálódott, míg a parlamenti pártok közötti vitákat is más-más tematikák uralták (V.3 fejezet). A több évig elhúzódó vitába beavatkozó nyugati szereplők, különösen az Egyesült Államok fellépése és a kollektív jogokra vonatkozó állásfoglalása döntő mértékben hozzájárult a megegyezéshez, amely ugyan kedvező folyamatokat indított el az államközi kapcsolatokban és a többség–kisebbség viszonyában is (RMDSZ kormányra kerülése), azonban továbbra is a stabilitás primátusát érvényesítette a kisebbségi jogok védelmével szemben.

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény (státustörvény) vitáját a VI. fejezetben dolgoztam fel és azokat a vitákat rekonstruáltam, elsőként a belpolitika majd pedig

---

⁴ A térség államai között aláírt közel száz alapszerződés, tíz státustörvény, valamint a legtöbb európai állam által bevezetett honosítási eljárás Magyarország és Románia számára olyan mintaként szolgált, amiket a felek nem kérdőjeleztek meg, mi több az európai példák a hivatkozások állandó elemévé váltak mind a diplomáciai tárgyalások, mind pedig a parlamenti viták alkalmával.

az államközi kapcsolatok szintjén, végül pedig az európai fórumok előtt, amelyek a jogszabály kidolgozása, majd pedig elfogadása során megjelentek (V.2. fejezet). A két állam közötti vitában, noha meghatározó volt a Velencei Bizottság ajánlása az anyaállamok által biztosított kedvezményes elbánásról, az államközi vitát ennek ellenére a két fél közötti megállapodás rendezte, az RMDSZ közvetítésével.

A kettős állampolgárságról szóló vita 2004 második felében mélyen megosztotta a magyarországi parlamenti pártokat és döntő módon belpolitikai vitaként, tehát pártpolitikai küzdelemként volt értelmezhető (Bárdi 2004, p. 52; Waterbury 2010, pp. 123–27). A VII.2. fejezetben azt hangsúlyoztam, hogy az államközi kapcsolatokban a kettős állampolgárság kérdése, így 2010-ben bevezetett könnyített honosítási eljárás és a szavazati jog biztosítása nem vezetett jelentős vitákhoz a felek között, annak betudhatóan, hogy a két állam hasonló állampolgárság-politikát folytat. A VII.4. fejezetben a könnyített honosítási eljárás bevezetésének következményeit a magyar–magyar kapcsolatok újraértelmeződéseként értékeltem és hangsúlyoztam, hogy noha a könnyített honosítási eljárás bevezetését jelentős várakozások előzték meg, amely a kérelmezők magas számában is megnyilvánult⁵, a határon túli politikusok és társadalomtudományi szakértők között korántsem alakult ki konszenzus a várható következményekről. A Magyar Kisebbség 2013/3-4. számában megszólaló szakértők és politikusok véleményét figyelembe véve arra a következtetésre jutottam, hogy a könnyített honosítási eljárás bevezetése a döntéshozók eredeti elképzelése és minden jószándéka ellenére – néhány pozitívnak tekinthető változás mellett – számos kockázatot és visszafordíthatatlan folyamat felgyorsulását eredményezheti. A magyar állam és a határon túli magyarok között létrejött közjogi viszony a hagyományos nemzetpolitikai megközelítést – amelyben a közösségként való elképzelés, a közösségi érdekvédelem vagy kisebbségvédelem volt a meghatározó –, az egyéni, az állampolgári jogvédelem irányába tereli.⁶

Az értekezés fontosabb következtetései:

3.1. A NK elméletei, mint értelmezési keret az államközi kapcsolatok vizsgálatában

A magyar–román államközi viszony és az RMDSZ kapcsolatrendszerét a nemzetközi kapcsolatok négy meghatározó irányzatának (realizmus, liberális institucionalizmus, konstruktivizmus, angol iskola) perspektívájából értelmeztem és arra világítottam rá, hogy egymagában egyik elméleti irányzat sem szolgált kimerítő magyarázattal az 1989 utáni fejlemények elemzésére. Az elméletek magyarázó ereje az egyes paradigmák ötvöződése és

---

⁵ 2018 márciusában a kettős állampolgárok száma meghaladta az egymillió főt.

⁶ Salat e változást a következőképpen látja: „A folyamat lényege következőképpen úgy is megfogalmazható, hogy a nemzetpolitika jelenlegi főiránya az elszakadt nemzetrészeket az önálló politikai közösségként való elfogadtatás érdekében folytatott küzdelem pályájáról átállította az intézményesített diaszpóra pályájára” (Salat 2013, p. 231)

egymás kölcsönös kiegészítése nyomán növekedett. Az így módon kialakított több súlypontú értelmezési keretben – a vizsgált időszaktól vagy vitától függően – kimutatható az egyik elméleti irányzat domináns pozíciója (meggyőzőbb magyarázata) a másikkal szemben.

A szakirodalom a realizmus egyik legalapvetőbb jellemzőjeként az államok hatalomközpontúságát emelte ki, amelyek következtében az állami szereplők olyan stratégiákat követnek, ami hozzájárul a rendszeren belüli hatalmuk növekedéséhez, vagy legalább a szomszédos államokkal szembeni relatív hatalmuk fenntartásához. Nem meglepő tehát, hogy a kommunista tömbben a két állam szembenállását, Magyarország felelősségvállalásának hangsúlyozását, valamint a romániai magyar kisebbség helyzetét olyan tényezőként értelmezték a térséggel foglalkozó kutatók, amely jelentős konfliktuspotenciált jelenthetett a magyar–román államközi viszony tekintetében. A konfliktus kialakulásának a lehetősége azonban számos tényező egyidejű és egymást erősítő hatására csökkent (együttműködés a védelem, a gazdaság és kultúra területén, integrációs célkitűzések stb.) és az államközi kapcsolatokban a hangsúly a különböző szintű együttműködésre helyeződött át.

A konfliktus elmaradásával a realista elmélet magyarázó ereje ugyan csökkent, de beazonosítható egyrészt diszkurzív szinten az államközi és parlamenti vitákban elhangzott érvrendszerekben, másrészt pedig Magyarország és Románia külpolitikai érdekérvényesítésében is fellelhető egy lappangó realista stratégia, amely a regionális viszonyok közepette az állam relatív hatalmának fenntartására, pozíciójuk erősítésére szolgált.

Az együttműködésnek és a stabilitásnak az alapját az alapszerződés tárgyalásának és aláírásának időszaka teremtette meg, amitől a felek relatív hatalmuk növelését remélték. Noha a kialakult vitában főként a román fél hivatkozott a függetlenségére és az állami szuverenitás fenntartására, a vitában megjelenő európai fórumok és nyugati államok, melyek a nyomásgyakorlás különböző eszközeivel is éltek, növekedett a liberális institucionalizmus, a normák deklaratív elfogadásával pedig a konstruktivizmus magyarázóereje.

A magyar–román alapszerződés aláírását követően javultak a kapcsolatok, azonban az együttműködés intézményes kereteit igencsak próbára tette a státustörvényről szóló vita. A diplomáciai tárgyalások tétjét és a megegyezés szükségszerűségét nagyban meghatározta egyrészt a felek integrációs elköteleződése és a nyugati mintakövetés, másrészt pedig az európai fórumok aktív részvétele és szerepük felértékelődése a kialakult vitában. A jogszabály kapcsán létrejött megállapodásban kifejeződött az európai normák elfogadására és intézményesítésére vonatkozó hajlam, amely a viselkedési mintázatok lassú, igencsak korlátolt változását – lásd a kisebbségi jogok romániai gyakorlatba ültetését – vetítette előre.

A státustörvény vitájában a felek közötti együttműködésre való hajlamát a liberális institucionalizmus elméletét igazolja, amit jelentős mértékben kiegészít – a magyar nemzetről szóló öndefiníciós vita eredményeként (kit tekinthetünk a magyar nemzet részének) – a

konstruktivizmus és az angol iskola által nyújtott értelmezések. A kettős állampolgárság vitájában megjelenő főbb témák, melyek alapvető gazdasági társadalmi és szociális problémákat, de leginkább a magyar nemzet önmeghatározásának identitásbeli kérdéseit érintették, rámutattak arra, hogy a belpolitikai tényezők és a globális problémák következtében a távolról sem lezárt nemzetfogalom milyen változásoknak van kitéve. Ezeknek a folyamatoknak az értelmezéséhez nyújtott fontos táppontokat az angol iskola hangsúlyozván a korábban egységesnek tekintett állami szereplők „kevésbé kész” jellegét. A nemzetpolitikai szempontból releváns viták ennek alapján arra engednek következtetni, hogy a státustörvény és a kettős állampolgárság a maga nemében fontos korszakot zárt le a nemzetpolitikában, azonban a nemzetépítésben újabb fejleményekkel kell számolnunk.

3.2. A magyar–román kapcsolatok működtetői

Az államközi szinten lezajlott viták vizsgálatából kirajzolódott azon szereplők és intézmények köre, akik meghatározó szereppel bírnak a külpolitikai döntéshozatalban és fenntartják a diplomáciai kapcsolatokat. A „működtetők világának” meghatározó szereplői mindkét államban a miniszterelnök és a külügyminiszter, illetve a különböző minisztériumok, a román politikai rendszernek betudhatóan pedig az államfő, aki számos alkalommal befolyásolta a viták alakulását. A külpolitika alakításában a végrehajtás mellett a döntés-előkészítésben részt vevő intézmények is jelentős szerepet játszottak (MÁÉRT, a külügyminisztériumokban működő főosztályok, HTMH). E két utóbbi intézmény számos szakértőt foglalkoztatott, akik részt vettek a jogszabályok és stratégiák előkészítésében. Míg a Nemzetközi Jogi Főosztály vezetője az alapszerződés tárgyalásait vezette, a HTMH képviselője is állandó tagja volt a delegációnak. A hivatal a státustörvény kidolgozásában is meghatározó szerepet játszott és megszüntetéséig folyamatos koordinációs tevékenységet töltött be a kormány és a határon túli magyar szervezetek között.

A vizsgált esettanulmányokban rámutattam arra, hogy a határon túli magyarok szempontjából meghozott döntéseknek a nemzeti parlamentekben lefolytatott intenzív viták fontos terepét képezték, de a napirend alakításán és a közvélemény befolyásolásán kívül a kormány álláspontjával szemben az ellenzék nem érvényesíthette akaratát, következésképpen a lefolytatott viták nem befolyásolták a külpolitikai döntéshozatalt.

Az államközi kapcsolatok működtetésében meghatározó intézmények szerepének és hatáskörének vizsgálata – legfőképpen pedig a parlamenti pártok eltérő, sok esetben egymásnak ellentmondó álláspontja – rámutatott arra, hogy az államot aligha lehet egységes szereplőként megjeleníteni. Az intézmények és a pártok közötti ellentétekből, valamint a döntéshozók többszintű játszmákban való részvételéből az érdekegyeztetés szövevényes útja

rajzolódt ki, és rávilágított arra, hogy a nemzeti érdek mögött ritkán oly mértékű a konszenzus, mint amelyet a szakértők és elemzők feltételeznek. A döntéshozatalban megjelenő szereplők és a döntéshozatal folyamatának vizsgálata megerősítette a liberális institucionalizmus által megkérdőjelezett elképzelést, az állam fekete dobozként való megjelenítését. Az esettanulmányokban arra világítottam rá, hogy noha a döntéshozatal folyamatát számos „misztérium” övezi, a szereplők viszonya és az alapvető mechanizmusok jórészt tetten érhetőek.

3.3. Az etnikai pártok külpolitikai érdekérvényesítésének korlátai, az államközi kapcsolatokban játszott szereplehetősége

A magyar–román államközi viszony vizsgálatában kiemelt szerepet tulajdonítottam az RMDSZ bel- és külpolitikai érdekérvényesítési lehetőségének, amelyet nagymértékben meghatározott a román belpolitikai és a szélesebb értelemben vett európai környezet.

A román demokrácia konszolidációjának időszakában a Szövetség számára egyedüli stratégiakén a külügyi érdekérvényesítés lehetősége merült fel, aminek eredményeként az RMDSZ képviselői – megkerülve a román állami szerveket – számos alkalommal tájékoztatták az európai fórumokat az erdélyi magyarság helyzetéről, felhívva a figyelmet a román kisebbségpolitika visszásságaira. A külügyi érdekérvényesítés korlátai viszonylag hamar, már az alapszerződés tárgyalásai során megmutatkoztak, egyrészt abban, hogy a Szövetség tárgyaló félként nem vehetett részt a szakértői munkálatokban, másrészt pedig a személyes kapcsolathálóra és a magyar diplomácia hathatós segítségére és támogatására épülő külügyi koalícióépítés nem érhetett el átütő – az erdélyi magyarság problémájának megjelenítését és rendezését a nemzetközi politikában – külpolitikai sikereket.

Az alapszerződés aláírása és a román belpolitikában bekövetkező változások megnyitották a Szövetség számára a kormányzati részvétel lehetőségét, amely jelentős stratégiaváltásra készítette a Szövetséget és a belpolitikai, a román féllal megkötött alkuk felértékelődését eredményezte. Ez a stratégiaváltás azonban nem a Szövetség tudatos döntésének tulajdonítható. A döntés mögött egyrészt a román partnerek által támasztott és kevésbé hangsúlyozott követelményrendszer fogalmazódott meg, miszerint a kormányzati részvétel egyik alapfeltétele a külpolitikai érdekérvényesítésről történő lemondás, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a Szövetség az erdélyi magyarság problémáit nem tematizálja az európai fórumok előtt. A stratégiaváltás másrészt a külpolitikai környezet alakulásának a következménye, ugyanis a térségben jelen levő európai fórumok a többség–kisebbség viszonyának rendezését és a konfliktus elkerülését az együttműködésben, a sajátos akkomodációs stratégiák kialakításában látták, amely egyrészt biztosította a

stabilitást, másrészt pedig az RMDSZ kormányzati pozícióba való kerülésével, a többséggel folytatott együttműködés újabb dimenzióit nyitotta meg.

Az európai fórumok konfliktuskezelő stratégiája azonban nem volt tekintettel az erdélyi magyarság sajátos igényeire, azokra az elképzelésekre, melyek az autonómia különböző alakzatainak kialakítására vonatkoztak, következésképpen a kisebbségi jogkövetelésekkel szemben rendre a stabilitás primátusának elve érvényesült. A nyugat által szorgalmazott stratégiák és szakpolitikai javaslatok tehát nem számoltak azokkal a hosszabb távon kialakuló, a magyar kisebbségre nézve hátrányos következményekkel, amely egyrészt a többségi nemzet domináns pozíciójából, másrészt az RMDSZ korlátozott érdekérvényesítéséből adódtak.

A dolgozat fontos következtetése, hogy a rendszerváltást követő időszakban a Szövetség folyamatosan szorgalmazta az együttműködést román és a magyar kormány képviselőivel, közvetítő munkájával pedig – melyet nyilvánosan csak néhány esetben méltattak a felek – hozzájárult az államközi kapcsolatok fejlesztéséhez és az interetnikus viszony javításához. A Szövetség azokban az esetekben tudta döntő mértékben meghatározni és alakítani az államközi kapcsolatokat, amikor a belpolitikai koalícióépítés eredményeként felértékelődött a szerepe és ezt a pozíciót mindkét fél elfogadta, illetve legitimnek tartotta. Ennek a pozíciónak nyilvánvaló korlátai voltak, amely nem jelenthetett egyenrangú, a tárgyalásokban is résztvevő felet, azonban lehetőséget biztosított a Szövetség politikusainak arra, hogy ismertessék álláspontjukat, mindkét fél irányába megfogalmazzák javaslataikat és a kritikus pillanatban közvetítsenek a két állam képviselői között.

3.4. Európai fórumok és a normák világa

A disszertációban hangsúlyosan kitértem az európai fórumok szerepére és amellet érveltem, hogy meghatározó szereppel bírtak az államközi kapcsolatok és az RMDSZ viszonyrendszerének alakulásában. Erre elsőként a szakirodalmi áttekintésben mutattam rá, ahol a négyes viszonyrendszerben elemeztem a szereplők viszonyát, az egyes esettanulmányokban pedig hangsúlyoztam az európai fórumok stratégiáit és az európai normák és gyakorlatok elfogadtatására vonatkozó kísérleteket. A vizsgálat esettanulmányok során – főként az alapszerződés és a státustörvény vitájában – megerősítést nyert a szakirodalomban található felismerés, miszerint a tagjelölt államok leginkább akkor tanúsítottak normakövető magatartást, amikor érzékelték az európai fórumok jelenlétét és nyomásgyakorlását, másrészt a normatív ösztönzők mellett a tagfelvétellel járó feltételrendszerek is világosak voltak. Ha az európai fórumok nem voltak aktívak az adott államokban (pl. Románia 1990-1993 között) és nem tették nyilvánvalóvá a tagsági feltételeket

a normatív ösztönzők (nyilatkozatok, ajánlások, találkozók) nem érték el a várt hatásokat. Románia a '90-es évek első felében szemléletes példáját szolgáltatva annak, hogy a kormányzat belpolitikai stratégiákból vezérelve miként próbálta akadályozni az európai normák beépülését a román jogrendbe.

Azzal, hogy az európai fórumok és a nyugati államok a biztonság és a konfliktuskezelés elsőbbségét érvényesítették a kisebbségek helyzetének megnyugtató rendezése helyett, jelentősen behatárolták azokat a demokratikus kereteket, amelyben a kisebbségi közösségek érdekeiket hosszabb távon érvényesíthetik. A többség–kisebbség békés, konfliktusmentes együttélését, esetenként a kisebbségek döntéshozatalban való részvételét támogató stratégiák a nemzetállamon belül a tituláris nemzet reprodukcióját, végső soron pedig dominanciáját vetíti előre, aminek megváltoztatására a kisebbségi közösségeknek aligha lesz lehetőségük.

3.5. A megbékélés hiányzó láncszemei

Az RMDSZ stratégiaváltásában minden bizonnyal az a kevésbé hangoztatott felismerés is hozzájárult, hogy nem tudta elfogadtatni részvételét az államközi tárgyalásokon. Noha a magyar fél több alkalommal támogatta a Szövetség bevonását az alapszerződés munkálataiba, a román fél többszöri elutasítása következtében nem jelenhetett meg tárgyaló félként, amely meghatározónak bizonyult a Szövetség érdekérvényesítésére nézve. A román elutasítás – amely a státustörvény vitájában is újból megismétlődött –, alapjában megkérdőjelezi a román fél által hangsúlyozott, a két állam közötti történelmi megbékélés létrejöttét. Megítélésem szerint, amikor a román fél a megbékélésre hivatkozik, akkor csakis a jelenség felszínes változatát fogadja el, amely kimerül a hagyományosnak mondható diplomáciai kapcsolatokban és a gazdasági, kulturális és tudományos együttműködésekben.

Ahhoz azonban, hogy a történelmi megbékélésről, mint realitásról beszélhessünk, jelentős lépések megtételére volna szükség az elkövetkezendő időszakban. A legfontosabb kérdés e tekintetben – amit az RMDSZ vezetői is számos alkalommal hangsúlyoztak – az erdélyi magyarság részvételének formális biztosítása az őket érintő államközi együttműködések megkötésekor. Azt gondolom ugyanis, hogy hosszútávon az erre irányuló lépések nagymértékben elősegíthetik a két állam kapcsolatának mélyülését, a felek közötti bizalom kialakulásának szilárdabb alapokra helyezését. A megbékélés esélyeit jelentősen növelné, ha a folyamatot kulturális megbékélés is kísérné (Iordachi 2001), és a megbékélés kiterjedne az értelmiség szorosabb és intenzívebb együttműködésére, valamint az ifjúsági csereprogramokat működtető intézményi struktúra létrehozására (Salat 2004).

3.6. Alternatívák és kilátások

A magyar–román államközi viszony és az erdélyi magyarság kapcsolatrendszerének jövőbeli alakulása elviekben többesélyes kimenetelű, az alternatívák felvázolásánál – az elmúlt negyedszázad fejleményei alapján – három tényezőt szükséges figyelembe venni. Az államközi kapcsolatok alakulásában meghatározónak bizonyult a nyugati mintakövetés és az európai fórumokhoz – különösen a NATO-hoz és az EU-hoz – fűződő viszony, és a két állam tekintetében a tagállami pozíciók erősítésére tett eltérő kísérletek. A másik tényező a magyar nemzetpolitika fejleményeivel, illetve ennek következményeivel hozható összefüggésbe. Az esettanulmányok összehasonlításának egyik fontos megállapítását a magyar nemzetpolitikában bekövetkező változás képezte, miszerint az anyaország a hagyományos felelősség elve és a kisebbségvédelmi mechanizmusok alapján a határon túli közösségek védelme helyett (alapszerződés, státustörvény) az egyének jogainak védelmét – a magyar állampolgárság kiterjesztésével közjogi viszony kialakítását – helyezte előtérbe, melyet a témával foglalkozó szakértők és társadalomtudósok jelentős fejleményként értékelték.⁷

Figyelembe véve az európai fórumok befolyását és a magyar nemzetpolitika hatását, az államközi kapcsolatok jelenlegi helyzetéből több alternatíva is kirajzolódik. Elsőként számolni lehet a (1) a jelenlegi helyzet fennmaradásával, vagyis a status quo fenntartásával, abból kiindulva, hogy az utóbbi években a hagyományos diplomáciai érintkezések helyett lényeges, mélyreható változások nem történtek a két állam viszonyában és olyan kérdésekben sem alakult ki vita a felek között – a magyar állampolgárság tömeges felvételét nem követték ellenintézkedések – ami jelentős konfliktuspotenciált hordozna magába. Ebben a helyzetben a szereplők saját pozícióik megőrzésére koncentrálnak, így aligha képzelhető el lényegesebb változás államközi szinten és az erdélyi magyarság helyzetében.

(2) Ezzel ellentétben, ha az EU-n belül tovább erősödnek a nemzetállami reflexek, mind azt a gazdasági válság és újabban a migrációs válság esetében is láthattuk, akkor kevés esélye van az államközi kapcsolatok mélyülésének, továbbá az arra irányuló kezdeményezéseknek, melyek a történelmi megbékélés irányába tett lépések esélyeit növelnék. Ez az alternatíva Romániában hosszabb távon a nemzetállami felfogást erősíti, amely semmilyen tekintetben nem kedvez az erdélyi magyarság közép- és hosszú távú fennmaradásának és a magyar kisebbség fokozatos marginalizálódásának, a meglévő pozíciók feladását, végső soron pedig a magyar intézményrendszer lassú erodálását eredményezi.

Végül az utolsó alternatíva (3) a két állam kapcsolatának mélyülését feltételezi, abban az esetben, ha az EU-t érintő kihívásokra a döntéshozók szorosabb integrációval válaszolnak. Ennek következményeként elképzelhető, hogy az államközi kapcsolatokban napirendre

---

⁷ Lásd bővebben a *Magyar Kisebbség* folyóirat „Állampolgárság-politika, nemzetdiskurzusok” 2013/3-4. számát

kerülnek olyan kérdések, melyeket a felek – a benne rejlő teherkételemeknek betudhatóan – rendre megkerültek. A kapcsolatok növekvő intenzitása, valamint a magyar kisebbség képviselőinek a tárgyalásokba történő bevonása megteremti azokat a keretfeltételeket, amely egyrészt közelebb visz a történelmi megbékélés létrejöttéhez, másrészt megnyithatná a többség és a kisebbség közötti alkalmi alkuk intézményesítésének útjait, és jó eséllyel készítené elő a magyar kisebbség számára nagy fontossággal bíró – a román állam intézményi reformját is megcélzó – kezdeményezéseket.

4. Függelék

Kronológiák

Érvényben levő magyar–román államközi megállapodások és nemzetközi szerződések (1990–2017)

Alapszerződések Európában (térkép)

Összefoglaló táblázatok

5. Könyvészet

5.1. Elsődleges források

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK-iratok. Románia, XIX-J-1-j, 1989–1995.

Interjúk

Bálint-Pataki József, a HTMH munkatársa, 2002-2005 között pedig a Hivatal vezetője (Budapest, 2019. május 1).

Jeszenszky Géza, egyetemi oktató és politikus, 1990-1994 között Magyarország külügyminisztere (Budapest, 2019. április 29).

Markó Béla, az RMDSZ volt szövetségi elnöke (Marosvásárhely, 2019. február 25).

Németh Zsolt, országgyűlési képviselő (FIDESZ), a külügyi bizottság elnöke (Budapest, 2019. április 29).

Székely István, az RMDSZ ügyvezető alelnöke (Kolozsvár, 2019. február 13).

Szent-Iványi István, SZDSZ-es politikus, 1994-1997 között külügyi államtitkár (Budapest, 2019. április 30).

Vincze Lóránt, a FUEN elnöke (Kolozsvár, 2019. február 27).

Memoárok, naplók, interjúk és beszédek

Dinu, Marcel (2009): *42 ani de diplomație. Ambasador sub patru președinți*. București: Fundația Europeană Titulescu - C. H. Beck.

Hodicska Tibor (2014): *Négyszemközt Ceaușescuval*. Budapest - Csíkszereda: PONT Kiadó, Pallas-Akadémia Kiadó.

Horn Gyula (1991): *Cölöpök*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.

——— (1999): *Azok a kilencvenes évek*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Király Károly (2013): *Nyílt kártyákkal I*. Pécs: Sétatér Alapítvány.

Markó Béla (2000): *A feledékeny Európa: beszédek, előadások, interjúk (1990-1999)*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

Năstase, Adrian (2006): *România după Malta. 875 de zile la Externe (vol.1 - vol.10)*. 2. Kötet, București: Fundația Europeană Titulescu.

Severin, Adrian–Andreescu, Gabriel (2000): *Locurile unde se construiește Europa. Adrian Severin in dialog cu Gabriel Andreescu*. Iași: Polirom.

Dokumentumok, jogszabályok, nyilatkozatok

- „2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról”. 2001. Magyar Közlöny.
<http://www.magyarokozlony.hu/dokumentumok/68f117ae4b7f3160046ce3d9a74fca32195c456d/megtekintes>, letöltés ideje: 2018. február 1.
- „A Külügyminisztérium nyilatkozata Románia Kormányának a magyar kedvezménytörvénnyel kapcsolatos 2001. október 29-i nyilatkozatával összefüggésben”. 2001. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest: Külügyminisztérium.
- „A Magyar Állandó Értekezlet V. ülésének zárónyilatkozata”. 2002. In: *Magyar külpolitikai évkönyv*.
- „A magyar-magyar csúcstalálkozó közös nyilatkozata”. 1996. Magyar Kisebbség, V. évf., 1 (15). szám.
- „A Nemzeti Megmentési Front nyilatkozata a romániai nemzeti kisebbségek jogairól (január 6.).” *Romániai Magyar Szó*, 1990. január 7. 12. szám, 1–2.
- „A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Elnökségének nyilatkozata, 1990. március 20.” 2009. In: *Húszéves az RMDSZ 1989-2009: Eseménynaptár, dokumentumok*, 394–95. Kolozsvár: RMDSZ Elnöki Hivatal–Ügyvezető Elnökség.
- „A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitája.” Országgyűlés, 2001. április 19.
https://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat_aktus?p_ckl=36&p_u ln=202&p_felsz=1&p_felszig=39&p_aktus=2, letöltés ideje: 2018. március 18.
- „A Szövetségi Képviselők Tanácsának határozata a magyar–román alapszerződés kérdésében, 1995. február 26, Marosvásárhely.” In: *Húszéves az RMDSZ 1989-2009: Eseménynaptár, dokumentumok*. Kolozsvár: RMDSZ Elnöki Hivatal–Ügyvezető Elnökség.
- „Abandonarea Transilvaniei. Moțiunii cu privire la consecințele asupra siguranței naționale a României pe care le are aplicarea Memorandumului de înțelegere între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind Legea maghiarilor din statele vecine Ungariei și chestiuni legate de cooperarea bilaterală, semnat la 22 decembrie”, 2002.
- „Agenda 2000: Commission Opinion on Hungary’s Application for Membership of the European Union”. 1997. European Commission.
- „Agenda 2000: Commission Opinion on Romania’s Application for Membership of the European Union”. 1997. European Commission.
- „Az RMDSZ állásfoglalása a magyar–román alapszerződés tárgyában. 1994. augusztus 26.” In: *Húszéves az RMDSZ 1989-2009: Eseménynaptár, dokumentumok*. Kolozsvár: RMDSZ Elnöki Hivatal–Ügyvezető Elnökség.
- „Balladur terv”. 1993. http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/83dcbde9-a916-478c-a977-b1116ed83c56/publishable_en.pdf, letöltés ideje: 2017. november 3.
- „Camera Deputatilor: Proiectul de Lege pentru ratificarea Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară, semnat la Timișoara la data de 16 septembrie 1996”. Képviselőház, 1996. október 3.
<http://www.cameradeputatilor.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=591&idm=3&idl=1>, letöltés ideje: 2017. november 26.
- „Dr. Horn Gyulának, Az MSZP elnöksége tagjának, a Magyar Köztársaság Külügyminiszterének Nyilatkozata romániai látogatása után”. 1989. In: *Magyar külpolitikai évkönyv*. Budapest: Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya.
- „Egyetértési Nyilatkozat a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényről és s kétoldalú együttműködés egyéb kérdéseiről”. 2001. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest: Külügyminisztérium.

- Ekéus, Rolf (2001): „Sovereignty, Responsibility, and National Minorities: Statement by OSCE Minorities Commissioner”. OSCE High Commissioner on National Minorities. <http://www.osce.org/hcnm/53936>, letöltés ideje: 2018. február 10.
- „Etnikumközi kapcsolatok barométere”, 2000–2003. Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja. http://www.edrc.ro/projects.jsp?project_id=19, letöltés ideje: 2018. március 16.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) (2001): „The Official Position of the Romanian Government on the Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries”.
- „Hotărâre pentru aprobarea Protocolului dintre Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind crearea Comisiei mixte interguvernamentale de colaborare și parteneriat activ între România și Republica Ungară, semnat la Budapesta la 12 martie 1997”. Publicat în Monitorul Oficial nr. 100 din data: 06/26/97.
- Húszéves az RMDSZ 1989-2009: Eseménynaptár, dokumentumok*. 2009. Kolozsvár: RMDSZ Elnöki Hivatal–Ügyvezető Elnökség.
- IRES (2011): „Barometrul relațiilor interetnice în România”. <http://www.ires.com.ro/articol/144/barometrul-relatiilor-interetnice-in-romania>, letöltés ideje: 2018. június 10.
- „Jelentés a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról. Jóváhagyta a Velencei Bizottság 48. Plenáris Ülése”. 2001. <http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/velence.htm>, letöltés ideje: 2016. február 16.
- „Képviselőházi vita jegyzőkönyve. Debaterea Proiectului de Lege privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr.36/2009 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr.21/1991”. 2009. <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6716&idm=5>, letöltés ideje: 2018. május 24.
- „Képviselőházi vita. Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 3 octombrie 1996. Proiectul de Lege pentru ratificarea Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară, semnat la Timișoara la data de 16 septembrie 1996”. <http://www.cameradeputatilor.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=591&idm=3&idl=1>, letöltés ideje: 2016. március 15.
- „Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation”. 1997. <https://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>, letöltés ideje: 2017. december 3.
- „Magyar külpolitika az uniós elnökség után”. 2011. Külügyminisztérium. http://eu.kormany.hu/download/4/c6/20000/kulpolitikai_strategia_20111219.pdf, letöltés ideje: 2016. február 21.
- „Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között (Bukarest, 2003. szeptember 23.)”. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*, Budapest: Külügyminisztérium.
- „MTI Hírárchívum 1988-2017”. <http://archiv1988-2005.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx>.
- NATO (1995): „Study on NATO Enlargement”. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm, letöltés ideje: 2015. február 2.
- „Országgyűlési napló. 197. ülésnap a Magyar Köztársaság és Románia között kötendő Alapszerződés ügyében”. Országgyűlés 1996. szeptember 3. <http://www.parlament.hu/naplo35/197/197tart.htm>, letöltés ideje: 2016. november 26.
- „Paper Containing the Position of the Hungarian Government in Relation to the Act on Hungarians Living in Neighbouring Countries”. 2001. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission).
- „Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State: Collection of Laws”. 2001. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission).

- [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2001\)096-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2001)096-e), letöltés ideje: 2018. január 20.
- „Protocol of the IV Meeting of the Joint Committee on National Minorities of the Joint Intergovernmental Commission on Cooperation and Active Partnership between Romania and Hungary”. 2001.
- „Regulamentul de funcționare a Comisiei mixte interguvernamentale de colaborare și parteneriat activ între România și Republica Ungară”. 1997.
- „RMDSZ Újratervezés CD-ROM”. 2015.
- „Szenátusi vita jegyzőkönyve. Debaterea și adoptarea Proiectului de lege privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/2009 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 (L121/2009)”. 2009.
- <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6669&idm=12>, letöltés ideje: 2018. május 24.
- „Szerződés a Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról és a vonatkozó nemzetközi dokumentumok”. 1997, Magyar Köztársaság: Miniszterelnöki Hivatal.
- Udvardy Frigyes: „A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, 1990-2009.” <http://udvardy.adatbank.transindex.ro>, letöltés ideje: 2014. január 20.
- „U.S. Department of State: Daily Press Briefing”. 1996. U.S. Department of State. Federal Depository Library at the Richard J. Daley Library. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9607/960717db.html, letöltés ideje: 2017. november 24

5.2. Szakkönyvek, monográfiák, folyóiratcikkek

- „A nemzeti kisebbségek helyzete: A magyarok”. *Magyar Kisebbség* XIII. évf., (2008/1–2): 20–51.
- Állampolgárság-politika, nemzetdiskurzusok”. 2013. *Magyar Kisebbség* XVIII (3-4. 69-70).
- Andreescu, Gabriel (2001): *Pages from the Romanian–Hungarian Reconciliation, 1989–1999: The Role of Civic Organizations*. Washington, D.C: International Human Rights Internship Program.
- Arp, Björn (2008): *International Norms and Standards for the Protection of National Minorities: Bilateral and Multilateral Texts with Commentary*. Leiden - Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bakk Miklós (1999): „Az RMDSZ mint az erdélyi magyarság önmeghatározási kerete”. *REGIO. Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 2. sz., 81–116.
- Bárdi Nándor (2004a.): »A mumusok és a kék madár« Mi történt? Miről beszél(t)ünk? Györgyi Annamária interjúja Bárdi Nándorral”. *Regio - Kisebbség, politika, társadalom*, 4. sz., 51–84.
- Bárdi Nándor–Misovicz Tibor (2010): „A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája”. In: Botond Bitskey (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: Konferencia-sorozat a Sándor-palotában*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal.
- Bauböck, Rainer (2007): „Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”. *Fordham Law Review* 75 (5): 2393–2447.
- Bauböck, Rainer–Perchinig, Bernhard–Sievers, Wiebke (szerk.) 2009: *Citizenship Policies in the New Europe*. Expanded and updated ed. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Békés Csaba (2004): *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüzében, 1945–1990*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bíró, Anna-Mária (1996): „The international relations of the DAHR 1989–1996”. *Berghof Occasional Paper*, 5. sz. <http://www.berghof->

- foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Papers/Occasional_Papers/boc5e.pdf,
letöltés ideje: 2015. február 21.
- Bíró, Gáspár (1999): „Bilateral Treaties between Hungary and Its Neighbors after 1989”. In: Romsics Ignác–Király K. Béla (szerk.): *Geopolitics in the Danube Region: Hungarian Reconciliation Efforts, 1848-1998*, Budapest: Central European University Press, 347–87.
- Bognár Zoltán (2006): „Romániai magyar autonómiakoncepciók. Az 1989 és 2006 között kidolgozott törvénytervezetek”. In: Törzsök Erika (szerk.): *Autonómia, liberalizmus, szociáldemokrácia*, Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 85–117.
- Brubaker, Rogers (1996): *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- (2006a): *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L’Harmattan - Atelier.
- (2006b) „Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok és anyaországok az új Európában”. *Regio–Kisebbség, politika, társadalom*, 3. sz., 3–30.
- Bull, Hedley (2002): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. 3. Columbia University Press.
- Buquicchio, Gianni (2016): „The International Conference “20 Years of Framework Convention for the Protection of National Minorities – 20 Years of Inter-culturalism, Cultural Diversity, Tolerance, Integration” Cluj-Napoca, 30 April 2015”. *Romanian Journal of International Law* June-December (16): 14–19.
- Buzan, Barry (2014): *An Introduction to the English School of International Relations. The Societal Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Checkel, Jeffrey T. (2000): „Book review: Thomas Risse, Stephen Ropp, and Kathryn Sikkink (Eds.): *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press”. *Comparative Political Studies* 33 (10): 1337–43. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414000033010004>.
- Chiriac, Marian (2005): „O lege pentru (aceiași) status quo? Raport privind efectele aplicării Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei”. In: *Provocările diversității: politici publice privind minoritățile naționale și religioase în România*, 59–91. Seria Diversitate etnoculturală în România. Cluj: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală.
- Collyer, Michael (2014): „A Geography of Extra-Territorial Citizenship: Explanations of External Voting”. *Migration Studies* 2 (1): 55–72. DOI: <https://doi.org/10.1093/migration/mns008>.
- Culic, Irina (2013): „Az állampolgárság visszaállításától a kedvezményes (vissza)honosításig: a kettős állampolgárság politikájának kiterjedése Romániában 1989 után”. *Magyar Kisebbség* 18. évf., (3-4.(69-70)): 96–128.
- Csergő, Zsuzsa–Goldgeier, James M. (2004) „Nationalist Strategies and European Integration”. *Perspectives on Politics* 2 (01): 21–37. DOI: <https://doi.org/10.1017/S153759270400060X>.
- Csigó Péter–Kovács Éva (2000): „Európai integráció vagy/és kisebbségpolitika? A magyar–román alapszerződés sajtóvitája”. In: Sík Endre–Tóth Judith (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: Nemzetközi Migrációs és Menekültügy Kutatóközpont, 252–279.
- Dumbrava, Costica (2014b): *Nationality, Citizenship and Ethno-Cultural Belonging*. London: Palgrave Macmillan UK. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137382085>.
- Dunay, Pál (1995): „Whence the threat to peace in Europe?”. In: *A Lasting Peace in Central Europe?*, Chailiot Papers 20. Institute for Security Studies, Western European Union.
- Dunne, Tim (2013): „The English School”. In: Dunne, Tim–Kurki, Milja–Smith, Steve (szerk.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Third edition, Oxford: Oxford University Press.
- Durandin, Catherine–Petre, Zoe (2010): *România post 1989*. Iași: Institutul European.

- Ellis, Andrew–Wall, Alan (szerk.) 2007: *Voting from Abroad: The International IDEA Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance–Instituto Federal Electoral (Mexico). Stockholm, Sweden – Mexico City, Mexico, International IDEA, Federal Electoral Institute of Mexico.
- Epstein, Rachel A.– Sedelmeier, Ulrich (2008): „Beyond Conditionality: International Institutions in Postcommunist Europe after Enlargement”. *Journal of European Public Policy* 15 (6): 795–805. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501760802196465>.
- Finnemore, Martha–Sikkink, Kathryn (1998): „International Norm Dynamics and Political Change”. *International Organization* 42 (4): 887–917. DOI: <https://doi.org/10.1162/002081898550789>.
- Földes György (2007): *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gál Kinga (1999): „Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?” *European Centre for Minority Issues Working Papers* No. 4.
- Galbreath, David (2003): „The Politics of European Integration and Minority Rights in Estonia and Latvia”. *Perspectives on European Politics and Society* 4 (1): 35–53. DOI: <https://doi.org/10.1080/15705850308438852>.
- Galbreath, David–McEvoy, Joanne (2010): „European Integration and the Geopolitics of National Minorities”. *Ethnopolitics* 9 (3–4): 357–77. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449051003791700>.
- Geoană, Mircea (1997): „Romania: Euro-Atlantic Integration and Economic Reform”. *Fordham International Law Journal* 21 (1): 12.
- Horváth, István (2002): „Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993-2001”. *CORE Working Paper* 8. <http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/603/>, letöltés ideje: 2015. február 1.
- Ieda, Osamu–Kántor Zoltán–Majtényi Balázs–Vizi Balázs–Halász István (szerk.): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 255–79.
- Iordachi, Constantin (2001): „The Romanian-Hungarian Reconciliation Process, 1994–2001: From Conflict to Cooperation.” *Romanian Journal of Political Science* 1 (3–4).
- Iordachi, Constantin–Leonescu, Ștefan–Toderiță, Alexandra–Silaghi, Claudiu–Ghinea, Cristian (szerk.) 2012: *Redobândirea cetățeniei române: perspective istorice, comparative și aplicative*. București: Curtea Veche.
- Ivan, Ruxandra (2010): „Relațiile dintre România și Ungaria, 1990–2006”. In: Motoc Iulia–Cioculescu, Șerban Filip (szerk.): *Manual de analiză a politicii externe*. Iași: Polirom, 394–417.
- Jenne, Erin K. (2007): *Ethnic Bargaining: The Paradox of Minority Empowerment*. Ithaca: Cornell University Press.
- Jeszenszky Géza (2005a): „Antall József, a nemzetpolitikus”. *Valóság* XLVIII (1, január).
 ——— (2015): *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédügyi politikája a rendszerváltás éveiben*. Budapest: Osiris Kiadó.
 ——— (2012): „Antall a külpolitikus”. *Magyar Szemle*, Új folyam XXI. évf., 3-4. szám.
- Kántor Zoltán (2014): *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kántor Zoltán–Vizi Balázs–Majtényi Balázs–Halász István–Ieda Osamu (szerk.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 328–49.
- Kelley, Judith G. (2004): *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*. Princeton University Press.
- Kemp, Walter (2001): *Quiet Diplomacy in Action: The OSCE High Commissioner on National Minorities*. Leiden - Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

- Kiss, J. László (2004): „A kádárizmustól az EU-tagságig: a magyar külpolitika metamorfózisa”. In: Kiss J. László–Gazdag Ferenc (szerk.): *Magyar külpolitika a 20. században*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 45–78.
- (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss, Tamás (2013): „Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze”. *Magyar Kisebbség* XVIII (34 (69-70)): 7–95.
- Kiss Tamás–Barna Gergő–Székely István Gergő (2013) „A társadalomépítéstől a klientúra-építésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása”. *Magyar Kisebbség* XVIII. évf., (68.) szám (2): 7–40.
- Kovács, Mária M. (2006): „The Politics of Dual Citizenship in Hungary”. *Citizenship Studies* 10 (4): 431–51. DOI: <https://doi.org/10.1080/13621020600858088>.
- Lantschner, Emma–Medda-Windischer, Roberta (2001): „Protection of Minorities through Bilateral Agreements in South Eastern Europe”. In: *European Yearbook of Minority Issues*, I:534–61. The Hague; New York: Kluwer Law International.
- Linden, Ronald H. (2000): „Putting on Their Sunday Best: Romania, Hungary, and the Puzzle of Peace”. *International Studies Quarterly* 44 (1): 121–145. DOI: <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00151>.
- Linklater, Andrew (1998): *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. Cambridge: Polity Press.
- (2007): „Citizenship and Sovereignty in the Post-Westphalian State”. In: *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity*, 90–108. London: Routledge.
- Lőrincz Csaba (2008): „A szomszédos államokban élő magyarokat megillető egyes kedvezményekről szóló törvény koncepciója”. *Pro Minoritate*, sz. 2: 32–39.
- Marton Péter (2013): *A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- McGarry, John–Keating, Michael (szerk.) 2006: *European Integration and the Nationalities Question*. London–New York: Routledge.
- McMahon, Patrice C. (2007): *Taming Ethnic Hatred: Ethnic Cooperation and Transnational Networks in Eastern Europe*. New York: Syracuse University Press.
- Medianu, Narcisa (2002): „Analysing Political Exchanges between Minority and Majority Leaders in Romania”. *Global Review of Ethnopolitics* 1 (4): 28–41. DOI: <https://doi.org/10.1080/14718800208405111>.
- Meleşcanu, Teodor (1993): „Security in Central Europe: A positive-sum game”. *NATO Review* 41 (5): 12–18.
- Mihailescu, Mihaela (2005): „Dampening The Powder Keg: Understanding Interethnic Cooperation in Post-Communist Romania (1990–96)”. *Nationalism and Ethnic Politics* 11 (1): 25–59. DOI: <https://doi.org/10.1080/13537110590927647>.
- Milton, Andrew K.–O’Neil, Patrick H. (2002): „The Conservative Peace: An Institutional Explanation of Post-Cold War Stability”. *International Politics* 39 (3): 293–310. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8897454>.
- Năstase, Adrian–Miga-Beşteliu, Raluca–Aurescu, Bogdan–Donciu, Irina (szerk.) 2002: *Protecting Minorities in the Future Europe. Between Political Interest and International Law*. Bucureşti: Regia Autonomă „Monitorul Oficial”.
- Nelson, Daniel (1992): „In: the Wake of Revolution: Eastern Europe in the 1990s”. *European Security* 1 (1): 84–100. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839208407070>.
- Nye Jr, Joseph S.–Keohane, Robert O. (szerk.) 1971a: „Transnational Relations and World Politics”. *International Organization* Vol. 25, No. 3, : 329–758.
- Papadimitriou, Dimitris–Phinnemore, David (2008): *Romania and the European Union: From Marginalisation to Membership*. Europe and the nation state 12. London ; New York: Routledge.

- Pogonyi Szabolcs (2017): *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Cham: Springer International Publishing.
- Putnam, Robert D. (1988): „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”. *International Organization* 42 (3): 427–460. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027697>.
- Risse, Thomas (2013): „Transnational Actors and World Politics”. In: Carlsnaes, Walter –Risse-Kappen, Thomas–Simmons, Beth A. (szerk.): *Handbook of international relations*. Second edition, Los Angeles: SAGE, 426–52.
- Risse, Thomas–Sikkink, Kathryn (1999): „The Socialization of International Human Rights Norms into Domestic Practices: Introduction”. In: Risse-Kappen, Thomas– Ropp, Steve C.–Sikkink, Kathryn (szerk.): *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge Studies in International Relations 66. New York: Cambridge University Press.
- Saideman, Stephen M.–Ayres, R. William (2008): *For Kin or Country: Xenophobia, Nationalism, and War*. New York: Columbia University Press.
- Salat, Levente (2013a): „A Rapprochement without Reconciliation: Romanian–Hungarian Relations in the Post-Communist Era”. In: Blomqvist, Anders–Iordachi, Constantin–Balázs, Trencsényi (szerk.): *Hungary and Romania beyond National Narratives: Comparisons and Entanglements*. Oxford: Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 655–90.
- (2004) „A román–magyar kapcsolatok alakulásának kilátásai és a francia–német megbékélési modell”. In: Salat Levente–Smaranda Enache (szerk.): *Relațiile româno-maghiare și modelul de reconciliere franco-german = A román-magyar kapcsolatok és a francia–német megbékélési model = Romanian-Hungarian relations and the French-German reconciliation*. Seria Diversitate etnoculturală în România 9. Cluj: Liga Pro Europa : Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală.
- (2009): „A román–magyar kapcsolatok”. *Budapesti Könyvszemle-BUKSZ*, 4. sz., 347–352.
- (2011): „A politikai közösség kérdése a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából”. *Magyar Kisebbség* XVI (3-4(61-62)): 159–90.
- (2013b): „A könnyített honosítás látható és várható következményeiről. Válaszok a Magyar Kisebbség kérdéseire”. *Magyar Kisebbség* XVIII (3-4(69-70)): 226–40.
- Salat, Levente– Novák, Csaba Zoltán (2015): „Ethnicity, Nationalism, and the Minority Regime”. In: Stan, Lavinia–Vance, Diane (szerk.): *Post-Communist Romania at Twenty-Five: Linking Past, Present, and Future*. Lanham, Maryland: Lexington Books, 63–83.
- Schimmelfennig, Frank (2005): „Strategic calculation and international socialization: Membership incentives, party constellations, and sustained compliance in Central and Eastern Europe”. *International Organization* 59 (04): 827–860. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818305050290>.
- Schöpflin, George–Poulton, Hugh (1990): *Romania's Ethnic Hungarians*. London: Minority Rights Group.
- Sevel Okszana (2011): „Diaszpóra-törvények a poszt-kommunista térségben. Túl a jón és rosszon, avagy meghaladható-e a polgári/etnikai nacionalizmus dichotómiája”. *Pro Minoritate*, Tavasz: 3–37.
- Singer, David J. (1961): „The level-of-analysis problem in international relations”. *World Politics* 14 (01): 77–92.
- Smith, David J. (2002): „Framing the National Question in Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?” *The Global Review of Ethnopolitics* 2 (1): 3–16. DOI: <https://doi.org/10.1080/14718800208405119>.
- Szabó Tamás (2014): „Magyarország, Románia és az RMDSZ kapcsolatrendszere az alapszerződés aláírásának időszakában (1992-1996)”. *Külügyi Szemle*, 4: 77–108.

- (2015a): „A magyar–román alapszerződés parlamenti vitája. Összehasonlító elemzés”. *Többlet* 3: 96–136.
- (2015b.): „Az RMDSZ külpolitikájának intézményesülése”. *Magyar Kisebbség XX* (1-2 (75-76)): 117–46.
- Székely, István Gergő–Horváth, István (2014): „Diversity Recognition and Minority Representation in Central and Southeast Europe: A Comparative Analysis”. *Nationalities Papers* 42 (3): 426–48. DOI: <https://doi.org/10.1080/00905992.2014.916660>.
- Szokai Imre–Tabajdi Csaba (1988): „Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés”. In: Bárdi Nándor–Éger György (szerk.) 1999: *Útkeresés és integráció. Határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumai 1989-2000*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 647–59.
- Tálas Péter (2008): „Az aszimmetrikus szlovák–magyar viszonyról”. *Nemzet és Biztonság* 1 (11): 73–80.
- Toró Tibor (2013): „A romániai magyar nyilvánosság alakulásának diskurzusa politikai filozófiai megközelítésben”. Doktori dolgozat, Kolozsvár: Babeş–Bolyai Tudományegyetem.
- Tóth Judit (2014): „A honosítás jogintézményének alakulása az elmúlt húsz évben”. *Regio–Kisebbség–Kultúra–Politika–Társadalom* 22 (1): 74–90. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v22i1.6>.
- Verdery, Katherine (1991): *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*. California: California University Press.
- Vermeersch, Peter (2004): „Minority Policy in Central Europe: Exploring the Impact of the EU's Enlargement Strategy”. *Global Review of Ethnopolitics* 3 (2): 3–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/14718800408405162>.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Waterbury, Myra A. (2010): *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*. New York: Palgrave Macmillan.
- (2014): „Making Citizens Beyond the Borders: Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe”. *Problems of Post-Communism* 61 (4): 36–49. DOI: <https://doi.org/10.2753/PPC1075-8216610403>.
- Wendt, Alexander (1992): „Anarchy is what States make of it: The Social Construction of Power Politics”. *International Organization* 46 (02): 391–425. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>.
- Zaharia, Dragoș (2014): *Politica externa a României de la izolare la inceperea negocierilor de aderare la Uniunea Europeana*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.
- Zellner, Wolfgang (1999): „On the Effectiveness of the OSCE Minority Regime”. *Comparative Case Studies on Implementation of the Recommendations of the High Commissioner on National Minorities of the OSCE, Hamburg*. <http://ifsh.de/pdf/publikationen/hb/hb111e.pdf>, letöltés ideje: 2017. március 4.
- Zellner, Wolfgang–Dunay Pál (1998): *Ungarns Ausenpolitik 1990-1997: zwischen Westintegration, Nachbarschafts-und Minderheitenpolitik*. 118. köt, Baden–Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Sajtóanyagok, kronológiák

Krónika, Kolozsvár

Romániai Magyar Szó, Bukarest

Szabadság, Kolozsvár

Kuszálík Péter: Az RMDSZ tizenöt éve a sajtó tükrében c. kronológiája:

<http://rmdszkronologia.adatbank.transindex.ro>

MTI Hírchívum 1988-2017: <http://archiv1988-2005.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx>.

Udvardy Frigyes: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája:

<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/>.

Adatbázisok:

CIA: The World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>.

Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), 2017: <http://globalcit.eu/acquisition-citizenship/>.

Központi Választási Hivatal, 1998: <http://www.valasztas.hu/ujweb/index.htm>.

Nemzetközi Valutaalap (IMF) idősoros adatai:

<http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO/1>.

SIPRI Military Expenditure Database (1949-2017): <https://www.sipri.org/databases/milex>.

6. A doktori értekezés témájában született publikációk

1. Szabó Tamás (2015): A magyar–román alapszerződés parlamenti vitája. Összehasonlító elemzés. *Többlét* 3: 96–136.
2. Szabó Tamás (2015): Az RMDSZ külpolitikájának intézményesülése. *Magyar Kisebbség* XX (1-2 (75-76)): 117–146.
3. Toró Tibor – Szabó Tamás (2015): A romániai magyar politikatudomány helyzete a 2002–2013-as periódusban – szakterületi szintézis. In: Péntek János – Salat Levente – Szikszai Mária (szerk.): *Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között*. Ábel Kiadó: Kolozsvár, II. kötet, pp. 335–388.
4. Szabó Tamás (2014): Magyar–román államközi viszony és az RMDSZ kapcsolatai az alapszerződés tárgyalásának időszakában 1992–1996. In: Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.): *Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Határhelyzetek VII*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 385–411.
5. Szabó Tamás (2014): Magyarország, Románia és az RMDSZ kapcsolatai az alapszerződés tárgyalásának időszakában. *Külügyi Szemle* 4: 77–108.
6. Szabó Tamás (2015): Az RMDSZ külpolitikájának kronológiája (1989–1996). *Magyar Kisebbség* XX (1-2 (75-76)): 147–220.